

ДОКАЗОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СУДУ У ЦИВІЛЬНОМУ ТА АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНО- ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

УДК 347.94

Постановка проблеми. Доказове право як «сукупність норм процесуального права, які регулюють мету, предмет, процес і засоби доказування у судочинстві» [1, с. 271] є одним із найважливіших інститутів усіх без винятку галузей судочинства, у тому числі цивільного та адміністративного. Від процесу доказування залежить кінцевий результат розгляду справи, який втілюється у життя шляхом ухвалення судового рішення. Тому якість процесу доказування обумовлює відповідність судового рішення вимогам законності та обґрунтованості, що у свою чергу забезпечує ефективність механізму реалізації конституційного права «на судовий захист» [2]. Відтак вкрай важливо окреслити особливості доказування у цивільному та адміністративному судочинстві та визначити роль суду у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Легального визначення поняття «доказування», на жаль, не закріплено ані в Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України), ні в Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України). Цю законодавчу прогалину заповнено дефініціями, розробленими науковцями-процесуалістами. Наведемо окремі з них.

С. Я. Фурса визначає доказування як «процесуальну діяльність зі збирання, витребування і надання суду доказів суб'єктами, які за цивільним процесуальним законодавством вправі подавати докази в конкретній справі на різних стадіях її розгляду» [3, с. 363].

Натомість М. Й. Штефан доказування розглядає як «процесуальну і розумову діяльність суб'єктів доказування – осіб, які беруть участь у справі, і суду» [4, с. 279].

А. С. Штефан стверджує, що поняття доказування у цивільному судочинстві – «це різновид пізнання, яке поєднує розумову і практичну (процесуальну) діяльність його суб'єктів (суду, учасників справи, процесуальних представників), спрямоване на досягнення відповідності між обставинами справи та висновками суду щодо цих обставин і здійснюється за допомогою доказів у визначеній законом процесуальній формі» [5, с. 69]. Більше того, за твердженням вченої: «як комплексне системне утворення, доказування охоплює всі дії, пов'язані з наданням доказів суду, включаючи їх витребування і забезпечення, дослідження доказів та їх оцінку. Всі правові явища, спрямовані на встановлення обставин справи, об'єднуються між собою в певний механізм, елементи якого розкривають сутність цих явищ і у своїй сукупності та взаємодії дозволяють досягти вичерпне і повне знання про доказування у цивільному судочинстві» [5, с. 69].

На думку А. С. Штефан: «Суб'єктами доказування є учасники справи, процесуальні представники і суд, функції якого в доказовій діяльності зумовлені потребами правосуддя та включають обов'язкове дослідження доказів і їх оцінку, сприяння учасникам справи у витребуванні і забезпеченні доказів, а у передбачених законом випадках також ініціативні дії суду в доказуванні. Суд має обов'язкове повноваження на встановлення обставин справи, котре складається з таких елементів: визначення обставин, якими обґрунтовуються вимоги і заперечення учасників справи; визначення обставин, які звільнені від доказування на підставі закону чи внаслідок розсуду суду; перевірка інших обставин справи доказами; оцінка доказів; висновки суду щодо того, які обставини справи є встановленими» [5, с. 407].

Подібні міркування, підтримуючи точку зору науковців, які вважають, що суд входить до складу суб'єктів доказування, висловлює К. Б. Дрогозюк, стверджуючи, що: «ЦПК України надає суду значні доказові повноваження, починаючи від формування предмета доказування, сприяння у встановленні обставин, забезпеченні й витребуванні доказів та закінчуючи їх дослідженням та оцінкою» [6, с. 9]. Водночас авторка підкреслює, що: «в порівнянні з українським судом, французький суд є значно активнішим у

доказуванні. Його повноваження у витребуванні доказів практично необмежені, в той час як в нашій країні суд може витребувати докази тільки за клопотанням сторони (крім справ окремого провадження) або у виключних випадках, передбачених цивільним процесуальним законодавством України» [6, с. 9].

З метою визначення ролі суду у процесі доказування у цивільному судочинстві варто проаналізувати норми цивільного процесуального законодавства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 81 ЦПК України: «Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом» [7]; «Докази подаються сторонами та іншими учасниками справи» (ч. 5 ст. 81 ЦПК України) [7]. Відповідні норми є яскравим проявом домінування принципу змагальності у цивільному судочинстві, зокрема, у позовному провадженні, зміст якого у процесі доказування відображається у положенні ч. 3 ст. 12 ЦПК України, яка передбачає, що: «Кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом» [7].

Норма ч. 7 ст. 81 ЦПК України, яка закріплює положення, що «Суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених цим Кодексом» [7] є ще одним підтвердженням, пасивної, як правило, ролі суду у процесі доказування, зокрема, у частині збирання доказів.

На відміну від позовного провадження, розглядаючи справи окремого провадження, суд зобов'язаний вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи, що свідчить про його «активну позицію при з'ясуванні обставин справи» [8, с. 636]; Так, відповідно до ч. 2 ст. 294 ЦПК України: «З метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази» [7].

Досліджуючи особливості доказування в адміністративному судочинстві, М. В. Джафарова зазначає, що: «правовий інститут

доказів і доказування як невід'ємний складник внутрішньої системи адміністративного процесуального права є сукупністю норм цієї галузі права, які регулюють предмет і межі доказування, обсяг процесуальних повноважень суб'єктів доказування, умов належності, допустимості, достовірності та достатності доказів, їх види та джерела походження, особливості процесуального порядку отримання, дослідження й оцінки змісту і процесуальної форми доказів» [9, с. 69].

Як стверджують Ковалів М. В., Гаврильців М. Т. та Стахура І. Б.: «Доказуванням в адміністративному судочинстві є виявлення, збирання, закріплення, перевірка та оцінка інформації про фактичні дані, що здійснюються в межах процесуальних правових норм, регламентованих КАС України, на підставі яких суд та особи, які беруть участь у справі встановлюють наявність або відсутність обставин, що мають значення для всебічного, повного і об'єктивного розгляду і вирішення адміністративної справи» [10, с. 314].

За твердженням В. В. Гордєєва, доказуванням в адміністративному судочинстві вважається «діяльність уповноважених суб'єктів судового адміністративного процесу на збір та подання інформації про певні події, дії або стан, чи витребування судом такої інформації за клопотанням учасників справи чи їх представників, або за власною ініціативою суду для її дослідження та подальшої оцінки» [11, с. 9-10].

На думку зазначеного вище автора: «Суб'єктами доказової діяльності в адміністративному судочинстві є суд та особи, які зацікавлені у вирішенні справи (сторони; треті особи; представники сторін та третіх осіб). Позивачі, відповідачі, треті особи та їх представники є зацікавленими у вирішенні справи особами, тому на реалізацію принципу змагальності, диспозитивності та рівноправності здійснюють доказову діяльність в адміністративному судочинстві. Зацікавленість в результатах розгляду справи сторін, третіх осіб та їхніх представників прослідковується крізь призму процесуальних прав» [11, с. 10].

Активна роль суду щодо доказування в адміністративному судочинстві (на відміну від цивільного судочинства) обумовлю-

ється дією принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі, що відображається у ч. 4 ст. 9 КАС України: «Суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи» [12]. Право суду «збирати докази з власної ініціативи» також передбачено ч. 4 ст. 77 КАС України [12].

Слушно зауважує з цього приводу Сьоміна В. А.: «Закріплення принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі, який за змістом обмежує принцип змагальності, й котрий став вихідною засадою в наданні суду права з власної ініціативи збирати та витребувати докази, (тобто його роль не залежить в повному обсязі від змагальності сторін), дає підстави стверджувати, що суд є суб'єктом доказової діяльності в адміністративному судочинстві. Адміністративний суд не є пасивним спостерігачем за тим, що подають особи, які беруть участь у справі, на обґрунтування своїх вимог. Тягар збору доказів на відміну від цивільного судочинства лежить не лише на сторонах. Обов'язок витребувати докази з власної ініціативи гарантується наданням суду права тимчасово вилучати докази, витребувані судом і не подані без поважних причин, для їх дослідження, проте належного механізму забезпечення цих примусових дій законодавством не передбачено. Активністю суду пронизуються усі стадії судового процесу» [13, с. 90].

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що з огляду на приватно-правовий характер спорів, що розглядаються в порядку цивільного судочинства, дію принципу змагальності у позовному провадженні доказова діяльність суду зводиться до ролі спостерігача та арбітра у процесі, у деяких справах окремого провадження у цивільному судочинстві суд займає більш активну позицію та може з власної ініціативи витребувати потрібні докази по справі. Натомість, враховуючи особливості публічно-правових спорів, що є предметом розгляду в адміністративному судочинстві, дію принципу офіційного з'ясування обставин справи, тягар збирання доказів, на відміну від цивільного судочинства, покладається не лише на сторони, треті особи та їх представників, але й суд може збирати докази із власної ініціативи, що відображає його активну позицію у процесі доказування.

1. Михеєнко М. М. Доказове право. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемичученко (голова редкол.) та ін. Київ: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 1999. Т. 2. 744 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 25.01.2023).
3. Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. С. Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. 848 с.
4. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ: ІнЮре, 2005. 624 с.
5. Штефан А. С. Механізм доказування у цивільному судочинстві: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2020. 470 с.
6. Дрогозюк К. Б. Предмет та суб'єкти доказування у цивільному процесі України та Франції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 22 с.
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#n6605> (дата звернення: 25.01.2023).
8. Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. К.: Істина, 2006. 944 с.
9. Джафарова М. В. Окремі питання доказування в адміністративному судочинстві в Україні. Право і суспільство. 2020. № 5. С. 69-75.
10. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.
11. Гордєєв В. В. Суб'єкти доказування в адміністративному судочинстві України. Форум Права. 2022. №72 (1). С. 6-12.
12. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n10117> (дата звернення: 25.01.2023).
13. Сьоміна В. А. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі та його втілення в адміністративному судочинстві. Карпатський правничий часопис. 2013. № 3. С. 87-90.

Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Доказова діяльність суду у цивільному та адміністративному судочинстві: порівняльно-правовий аналіз

У науковій статті представлений порівняльно-правовий аналіз доказової діяльності суду у цивільному та адміністративному судочинстві. Окреслено гео-

ретичні підходи у науках цивільного процесуального права та права адміністративного судочинства щодо визначення поняття «доказування».

Встановлено коло суб'єктів доказування в цивільному судочинстві, до яких належать: учасники справи, процесуальні представники і суд, функції якого в доказовій діяльності зумовлені потребами правосуддя. У результаті здійснення аналізу норм цивільного процесуального права України зроблено висновок про пасивну, як правило, роль суду у процесі доказування, зокрема, у частині збирання доказів у позовному провадженні, що обумовлюється дією принципу змагальності в цивільному судочинстві. Одночасно наголошено, що на відміну від позовного провадження, розглядаючи справи окремого провадження, суд зобов'язаний вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи, що свідчить про його «активну позицію при з'ясуванні обставин справи».

До суб'єктів доказової діяльності в адміністративному судочинстві віднесено суд та особи, які зацікавлені у вирішенні справи (сторони; треті особи; представники сторін та третіх осіб). Закцентовано увагу на активній ролі суду у процесі доказування в адміністративному судочинстві (на відміну від цивільного судочинства), що обумовлюється дією принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі, що відображається у положеннях Кодексу адміністративного судочинства України: «Суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи» та «Суд може збирати докази з власної ініціативи».

Ключові слова: судочинство, цивільне судочинство, адміністративне судочинство, позовне провадження, окреме провадження, доказування, доказова діяльність суду.

Kerniakevych-Tanasiychuk Yu. V. Evidentiary activity of the court in civil and administrative proceedings: a comparative legal analysis

The scientific article presents a comparative legal analysis of the evidentiary activity of the court in civil and administrative proceedings. Theoretical approaches in the sciences of civil procedural law and the law of administrative proceedings regarding the definition of the concept of «evidence» are outlined.

The circle of subjects of evidence in civil proceedings has been established, which include: participants in the case, procedural representatives and the court, whose functions in evidentiary activity are determined by the needs of justice. As a result of the analysis of the norms of the civil procedural law of Ukraine, a conclusion was made about the passive, as a rule, role of the court in the process of proof, in particular, in the part of collecting evidence in legal proceedings, which is determined by the operation of the principle of adversarial justice in civil proceedings. At the same time, it was emphasized that, in contrast to legal proceedings, when considering cases of a separate proceeding, the court is obliged to take measures to comprehensively, completely and objectively clarify the circumstances of the case, which indicates its «active position in clarifying the circumstances of the case.»

Subjects of evidentiary activity in administrative proceedings include the court and persons interested in resolving the case (parties; third parties; representatives of

the parties and third parties). Attention is focused on the active role of the court in the process of proof in administrative proceedings (in contrast to civil proceedings), which is determined by the principle of official investigation of all circumstances in the case, which is reflected in the provisions of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine: «The court takes measures defined by law, necessary to find out all the circumstances in the case, including the discovery and demand of evidence on its own initiative» and «The court can collect evidence on its own initiative».

Keywords: judicial proceedings, civil proceedings, administrative proceedings, legal proceedings, separate proceedings, evidence, evidentiary activity of the court.